

Стручно усавршавање – образовне активности Међународне школе за студије Холокауста Јад Вашем и Меморијалног центра Маутхаузен

Музеј жртава геноцида наставља успешну сарадњу са Министарством просвете Републике Србије у смислу континуираног усавршавања кустоса из области музејске педагогије са акцентом на педагошке концепте великих светских меморијалних центара који своје образовне програме темеље на педагошкој концепцији Међународне школе за студије Холокауста Јад Вашем из Јерусалима. У периоду од 7. до 9. јула 2025. године учествовала сам у другом делу семинара у организацији Међународног института за образовање о Холокаусту Светског центра за сећање на Холокауст „Јад Вашем“ са седиштем у Јерусалиму, у сарадњи са Министарством просвете Републике Србије. Први део семинара је одржан у онлајн формату у децембру 2024. године и представљао је уводно упознавање са самим комплексом Јад Вашема и његовим образовним активностима док је други део требало да се одржи током 2025. године уживо у Јерусалиму. Како безбедносна ситуација није дозволила да се други део семинара одржи на предвиђеном месту, организатори су понудили алтернативу у сарадњи са Меморијалним центром Маутхаузен у Аустрији.

КРАТАК ИСТОРИЈАТ КОНЦЕНТРАЦИОНОГ ЛОГОРА МАУТХАУЗЕН (1938–1945)

Немачке трупе су 12. марта 1938. године ушле у Аустрију где су дочекане са одушевљењем широких маса које су подржавале нацисте и њихову политику. Уместо метака, дочекале су их руже, заставе и покличи добродошлице¹. Аустрија је припојена Немачкој наредног дана, а следећег месеца је спроведен ретроактивни референдум који је показао да је 99% Аустријанаца, без Јевреја, Рома и политичких противника нациста којима је гласање било забрањено, било за присаједињење (*Anschluss*). Већ крајем априла 1938. године СС оснива фирму за експлоатацију камена *Deutsche Erd-und Steinwerke GmbH* (DESt) која је вршена од стране затвореника тешким експлоататорским и робовским радом у главном логору и још у преко 40 подлогора који су се

¹ United States Holocaust Memorial Museum, "Nazi Territorial Aggression: The Anschluss", *Holocaust Encyclopedia*, доступно на: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-territorial-aggression-the-anschluss>, приступљено 14. 8. 2025.

налазили широм Аустрије. Логор је основан 8. августа 1938. године и означен категоријом III што је значило да је у питању посебан казнени логор са строгим режимом. У почетним фазама постојања ових логора затвореници су радили на изградњи самих објеката, приступних путева и железница, индустријских постројења и друге неопходне инфраструктуре. У каснијим фазама рата њихов рад је био неопходан у војној индустрији. Циљ јесте био искоришћавање радне снаге за економске потребе Рајха и великих градитељских подухвата, али уједно и убијање неподобних људи различитих социјалних, политичких и националних група кроз тежак и бесмислен физички рад. Први затвореници су били Немци и Аустријанци, мушкарци које су СС-овци категорисали по разлозима интернирања (политички затвореник, криминалац, емигрант, Јеховин сведок, хомосексуалац, асоцијалан) у неком од дотадашњих постојећих концентрационих логора и били обележени троугловима различитих боја за сваку од категорија (црвена, зелена, плава, љубичаста, розе, црна) и додатних ознака у виду слова (П – Пољак, Т – Чехословак, Ј – Југословен), кружића (кажњеник) или Давидове звезде за Јевреје које су носили на својим логорашким униформама. Након почетка рата и окупације других земаља, састав затвореника је интернационализован, а међу њима су били и људи из окупиране Краљевине Југославије који су депортовани већ од августа 1941. године док је значајнији пораст броја депортација уследио 1943. и 1944. године након капитулације Мађарске. Тада су морали да носе и национално обележје што је умањивало могућност преживљавања нарочито људима из словенских земаља. У периоду постојања радног и логора смрти Маутхаузен-Гузен (1938–1945), кроз логор је прошло око 190.000 људи 40 различитих нација од којих је страдало око 90.000.² Логор су ослободили амерички и совјетски војници 5. маја 1945. године.

Првог дана смо имали прилику да са водичем из Меморијалног центра Маутхаузен пођемо у обилазак града Линца и чујемо више о историји трећег града по величини у Аустрији који је уједно и индустријски центар области Горње Аустрије. Обилазили смо аутентична места на којима су се одигравали важни догађаји током периода владавине нацистичког режима и чули о подршци коју су међу становништвом уживали. Посетили смо главни градски трг на коме је Адолф Хитлер одржао говор уз присуство великог броја људи. Аустрија је анектирана од стране Немачке 13. марта 1938. године, а недуго након тога СС командант Хајнрих Химлер (Heinrich Himmler), СС генерал, инспектор концентрационих логора, Теодор Ајке (Theodor Eicke) и шеф СС администрације и пословних уреда, СС генерал Освалд Пол (Oswald Pohl) потражили су погодно место за успостављање логора за „издајнике народа из целе Аустрије“³. Погодно место су пронашли у области Горње Аустрије у близини обала Дунава и каменолома који је био у власништву града Беча. Налазило се наомак места Маутхаузен на око 20 километара од града Линца.

У даљем обиласку смо имали прилику да чујемо историјат настањивања и живљења јеврејске заједнице у овом граду која се ту први пут доселила почетком XIV века и изградила сина-

² Mauthausen Memorial, The Mauthausen Concentration Camp 1938–1945, Groups of Prisoners, доступно на <https://www.mauthausen-memorial.org/en/History/The-Mauthausen-Concentration-Camp-19381945/Groups-of-Prisoners>, приступљено 12. 8. 2025.

³ The United States Holocaust Memorial Museum, "Mauthausen", Holocaust Encyclopedia, доступно на: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/mauthausen>, приступљено 12. 8. 2025.

гогу. Године 1421. догодио се погром аустријских Јевреја, а синагога је претворена у католичку цркву. Након тога је уследила смена мирнијих периода и прогона, а највише их је било 1920-их. Током Кристалне ноћи (8–9. новембар 1938) догодио се коначан прогон. Након рата у граду је забележено око 200 Јевреја, али је и поред тога саграђена нова синагога 1968. године.⁴

Посета је завршена испред родне куће Адолфа Ајхмана, уз констатацију самих учесника и потврду водича да нигде у граду не постоје јавна обележја која би указала на нацистичку историју, те такво обележје не постоји ни на овој кући. Аустријске власти ни данас не признају своју нацистичку прошлост иако су њени грађани били на високим нацистичким функцијама, учествовали у спровођењу Холокауста и активно подржавали нацистички режим. Једино обележје налази се на некадашњем главном тргу који је уједно био и јеврејски део града, где је постављена табла са именима и адресама преживелих и страдалих грађана у виду табле са звонцетом на које није нико остао да одговори. Дан је завршен заједничком вечером.

Други дан је био резервисан за целодневну посету Меморијалном центру Маутхаузен и представљање његових образовних активности. Центар се налази на месту истог радног и логора смрти који се налази на пола сата вожње од Линца. Радни дан је започет уводним предавањем Миријам Моурик (Miriam Mouric), представнице Јад Вашема, о значају учења о Холокаусту на аутентичним местима, након чега је уследило представљање учесника и институција из којих долазе. Поред учесника из Србије, ту су били и наставници из Чешке и Мађарске са којима смо размењивали искуства о подучавању о Холокаусту. Учесници из Мађарске су показали интересовање за Музеј жртава геноцида те сам подробније говорила о темама којима се бавимо, али и указала на инфраструктурне недостатке који онемогућавају да тема страдања српског, јеврејског

⁴ The Cultural Guide to Jewish Europe, "Austria, Linz", доступно на <https://jguideeurope.org/en/region/austria/linz/>, приступљено 12. 8. 2025.

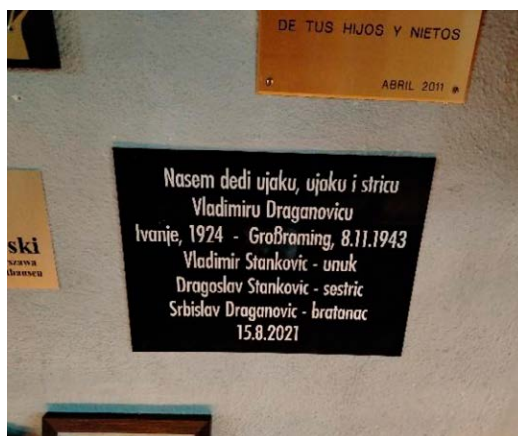
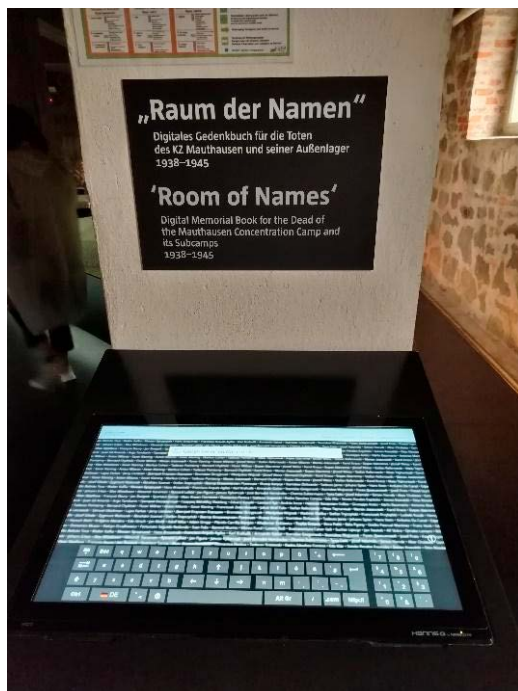
и ромског народа за време Другог светског рата у окупираној Краљевини Југославији буде проучавана и презентована широј светској јавности. Затим је уследила радионица посвећена теми учења о Холокаусту на аутентичним местима. У групама је дискутовано о темама изучавања историјског контекста, развијања емпатије и емоционалне повезаности ученика и жртава, одабира места за учење о злочинцима и борби против порицања и тривијализације.

Следећи сегмент је био увод у педагошке концепте и програме који се спроводе у Меморијалном центру. Имали смо прилику да чујемо статистику из 2024. године о посећености и учесницима ових програма. Приближно је остварена посета 270.000 људи меморијалима Маутхаузен, Гузен и Мелк који потпадају под Меморијални центар Маутхаузен, остварено је 4.350 образовних програма са око 90.000 учесника.⁵ У Меморијалном центру је запослено око 40 људи, а током школске године број се повећава на око 70. Кључни приступ јесте сагледавање различитих перспектива (жртава, злочинаца, оближњег цивилног становништва), што је и део педагошког концепта Међународне школе за студије Холокауста Јад Вашем, као и интеракција и учешће посетилаца као савремени концепт активног учења. Затим је уследило стручно вођење кроз комплекс самог логора.

Временски услови у виду јаких повремених пљускова и ветра отежавали су рад и боравак на отвореном, али професионална преданост и посвећеност како самог водича тако и учесника нису били умањени тим околностима. Имали смо прилику да на аутентичним мести-

⁵ *Годишњи извештај Меморијалног центра Маутхаузен, Annual Report (Mauthausen: Mauthausen Memorial, 2024), 26–27.*

ма чујемо подробно о настанку и грађењу самог логора који су логораши подигли сопственим рукама, робовским радом, као и о животу нацистичких вођа логора. Поред самих очуваних објеката: барака, стражарских места, просторија са тушевица и машинама за дезинфекцију одеће, највећи утисак су оставиле просторије гасне коморе и крематоријума где постоје меморијалне плоче са именима страдалих људи међу којима има и држављана Краљевине Југославије. као и соба са именима која се могу претраживати и у дигиталном облику, што је пандан нашој бази „Жртве рата 1941–1945“ која би могла да буде на сличан начин имплементирана у будућем наменском објекту Музеја.

Они који су имали среће да преживе, много деценија касније преточили су у мемоаре своја искуства и сећања⁶. Та тај начин су желели да отргну од заборавља све оне знане и

⁶ Неки од наслова су: Миодраг Милић, *Црвени штроуао: сећања из логора Маушхаузен* (Ивањица: Графичар, 1983), Предраг Пејић, *Срби у Маушхаузену* (Београд: Српска реч, 1998), Димитрије М. Кнежев, *Зайиси из Маушхаузена* (Београд: Беофеникс, 2001), Миладин Лукић Луле, *Бањица-Маушхаузен* (Београд: Миладин Лукић Луле, 2006).

незване душе које су завршиле своје животе у крематоријумима и масовним гробницама, измучени и систематски уништени. О тим преживљеним искуствима мора непрекидно да се говори и пише „и као поука и као савет“⁷ будућим генерацијама.

Такође, оно о чему се не говори довољно јесте и однос околног цивилног становништва и легитимизација постојања места као што је радни и логор смрти у непосредној близини цивилних насеља и њихова свакодневна интеракција са СС официрима у свакодневним пословним и забавним активностима као што је посећивање фудбалских утакмица тима који су чинили СС официри. Овај тим се такмичио у државној фудбалској лиги на терену непосредно испред дела са заробљеницима. У њиховом делу је такође постојао и базен, јер то је „логор за

⁷ Миладин Лукић Луле, *Бањица-Мауџхаузен*, (Београд: Миладин Лукић Луле, 2006), „Моја напомена“.

живе” насупрот „логору за мртве”. То је и једно од кључних питања која се постављају учесницима образовних програма: како је могуће да је страдало близу 100.000 људи у непосредном окружењу цивилних насеља, а друго је какве то везе има са нама данас. Циљ јесте подстицање на размишљање и критичко промишљање о овим питањима и сагледавање наше данашње ситуације, односно нашег места у оквиру једне друштвене заједнице и шта је то што ми данас можемо да урадимо да се такве ствари више никада не понове.

Након паузе за ручак уследило је представљање сталне аудио-визуелне поставке „Концентрациони логор Маутхаузен 1938–1945” и самосталан обилазак. Поставка је подељена у два дела: један се односи на историјски преглед дешавања у Немачкој и Аустрији од 1933. године и надаље, док су у другом постављени аутентични предмети, егодокумента⁸ жртава и преживелих, фотографије, архивска грађа као и аудио-визуелна сведочанства преживелих. На тај начин су повезани општи историјски контекст, који карактеришу објективни увиди и примарна архивска грађа, односно примарни извори, и субјективни записи логораша са личним и логорским предметима. Једино на тај начин слика живота и смрти у логору може бити целовита.

После кратке паузе подробније су нам представљени образовни програми Меморијала који су подељени у десет вођених тура различитих тематика, различите дужине за различите групе (стандардне посетиоце, ученике, људе са посебним потребама, посебне циљне групе – припаднике полиције, војске и правосудног система, чланове породица бивших логораша). Када је реч о дигиталном представљању рада Меморијала наглашено је успешно појављивање Меморијала на ТикТоку као платформи коју данас прати највећи број младих људи школског узраста. Када ону дођу у посету Меморијалу, препознају водиче које су тамо видели, што повећава њихову заинтересованост и за саму тему.

Последњи сегмент другог дана био је посвећен уводном представљању Меморијалног центра Гузен који смо посетили завршног дана програма.

Трећи и последњи дан био је предвиђен за обилазак остатака и Меморијала под-логора Гузен који је у одређеном тренутку свог рада био и већи од Маутхаузена те се сматра посебном јединицом. Данашњи меморијални комплекс припада Меморијалном центру Маутхаузен. У питању је један од највећих индустријских комплекса Трећег рајха у коме су се производили авиони и прерађивао камен који су логораша преносили сопственим рукама и на леђима. Оно што је највећи утисак, када је овај логор у питању, јесте однос околног цивилног становништва према комплексу логора након рата. На потпуно истим местима СС логора изграђене су стамбене јединице од грађевинског материјала којим је био изграђен логор, док је кућа команданта логора у којој су вршена мучења и убијања логораша продата приватном лицу и претворена у вилу. Од аутентичних објеката остале су две зграде које су користили СС официри и војници, поменута кућа, апелплац – места за прозивку, индустријски силос у коме се вршила прерада камена, траса пруге којом је даље одвожен, два тунела

⁸ Под егодокументима се подразумевају записи као што су дневници, аутобиографије, мемоари, односно оно што о свом животу запише једна особа. У контексту Другог светског рата ауторка овај термин користи за све врсте грађе настале у логорима, скривању, на линији фронта која нису званична документа већ лични осврти заточеника, оних који су страдали или преживели. У њих убрајамо: писма, поруке, цртеже, нотне записе и сваку врсту грађе субјективног карактера.

у којим је била смештена производња авиона. Скоријим археолошким ископавањима пронађен је и темељ зграде ресторана у којој су се СС официри дружили са околним цивилним становништвом.

На крају обиласка посетили смо и меморијал са крематоријумом и сталном поставком.

Последњи сегмент трећег дана и целокупног семинара био је посвећен представљању планова за будући развој као и победничког конкурса за изградњу и уређење меморијалног комплекса са аутентичним грађевинама и новим деловима од којих је најзначајнија соба за промишљање у којој би посетиоци требало да застану и промисле о ономе што су чули и видели, а што је и учесницима овог семинара било тешко разумљиво и несхватљиво: како су људи могли другим људима да учине овакво зло.

Овај семинар је био од велике важности за мој лични рад као и за рад наше институције у смислу сагледавања будуће важности, изгледа и начина рада Музеја жртава геноцида и будућих, али и тренутних образовних програма које спроводимо у сарадњи са Министарством просвете Републике Србије у виду посета школама на територији целе Републике Србије и семинара за наставнике историје „Подучавање о геноциду над Србима на територији Независне Државе Хрватске“ као и презентације свега онога што се чува и баштини а тренутно није доступно широј јавности због недостатка адекватног изложбеног и образовног музејског простора.

др Милица Карић